

**Zwiedzanie miejsc
historycznych /
miejsc pamięci
Holokaustu oraz
muzeów przez
pryzmat praw
człowieka
i godności ludzkiej**

Wytyczne dla nauczycieli

Zwiedzanie miejsc
historycznych / miejsc
pamięci Holokaustu oraz
muzeów przez pryzmat praw
człowieka i godności ludzkiej

Wytyczne dla nauczycieli

Autorka: Oana Nestian-Sandu

Wkład i opinie:

Oana Bajka, Zastępca dyrektora ds. Programów międzynarodowych, TOLI

Tena Banjeglav, Zastępca dyrektora ds. edukacji i rozwoju, Program międzynarodowy TOLI

Michael Franke, Pedagog

Andrea Szonyi, Dyrektor, Fundacja Zachor na rzecz Pamięci Społecznej

Grupa 30 nauczycieli i partnerów TOLI z 13 krajów, którzy wzięli udział w międzynarodowym seminarium w Dachau w kwietniu 2025 r.: Ingrid Alexovics, Petra Baranová, Dušica Biševac, Eriona Biçoku, Felicia Elena Boşcodeală, Lala Brisejda, Genny Catalano, Nino Chikhladze, Roma Diktaraitė, Biljana Drobnjak, Matthaios Foufoudakis, Liliana García García, Aneliya Grozdanova, Alkida Hidri, Claudia Loredana Horjea, Paula Ivanova, Valerija Jakupec-Zvonar, Željka Jovanovac, Rusudan Karkadze, Nives Kralj Kovacic, Katarzyna Łaziuk, Amilia Makraki, Maria Vincenza Matteucci, Rita Meskiene, Natia Natsvlishvili, Lucia Obrinová, Carmen Alexandra Stadoleanu, Marija Stojanovic, Ingrida Vilkienė, Marta Wasielewska.

Wydane przez TOLI – Instytut Nauczania o Holokaucie i Prawach Człowieka im. Olgi Lengyel, 2025

TOLI – Instytut Nauczania o Holokaucie i Prawach Człowieka im. Olgi Lengyel (TOLI) towarzyszy nauczycielom w zgłębianiu historii Zagłady oraz jej znaczenia dla współczesnej ochrony praw człowieka i odpowiedzialności obywatelskiej. Czerpiąc z dziedzictwa ocalałej, Olgi Lengyel, Instytut oferuje programy rozwoju zawodowego w Stanach Zjednoczonych, Europie i Ameryce Łacińskiej. Buduje przy tym wspólnotę pedagogów oddanych edukacji opartej na empatii, uważności i szacunku dla godności ludzkiej. Poprzez seminaria, granty oraz międzynarodową sieć współpracy, TOLI pomaga łączyć przeszłość z terażniejszością, inspirując uczniów do działań na rzecz sprawiedliwych i otwartych społeczeństw

Materiały są udostępniane na licencji CC BY-NC i mogą być wykorzystywane, udostępniane lub adaptowane pod warunkiem podania informacji o autorze i wydawcy TOLI oraz że nie są wykorzystywane do celów komercyjnych. Mogą być dowolnie wykorzystywane w działaniach edukacyjnych lub non-profit. Nie mogą być sprzedawane ani wykorzystywane do celów zarobkowych.

ISBN: 978-1-972926-02-4

Spis treści

Wprowadzenie	5
Dlaczego warto odwiedzać miejsca historyczne/pamięci i muzea z perspektywy praw człowieka?	7
Przygotowanie i organizacja wizyty w miejscach historycznych/pamięci i muzeach z perspektywy praw człowieka	9
Przed wizytą	10
Komunikacja z rodzicami i opiekunami	10
Dokładne przygotowanie uczniów przed wizytą	10
Zachowanie i kwestie praktyczne	11
Przygotowanie emocjonalne i wsparcie	12
Przygotowanie własne nauczyciela	13
Podczas wizyty	14
Zapewnienie przestrzeni do wyboru i refleksji	14
Konstruktywne reagowanie na reakcje emocjonalne i niewłaściwe zachowania	14
Ochrona godności ludzkiej podczas poznawania przeszłości	14
Po wizycie	16
Wstępna refleksja na miejscu	16
Uznanie emocji	16
Kontynuacja refleksji w klasie	16
Kształtowanie odpowiedzialności	17
Wzmacnianie pozycji uczniów jako ambasadorów pamięci i aktywnego obywatelstwa	17
Sugerowane działania podczas wizyt w miejscach pamięci i muzeach	18
A. Osadzanie faktów historycznych w kontekście praw człowieka	18
Materiały informacyjne: Przewodnik dotyczący przestrzegania praw człowieka podczas wizyt w miejscach pamięci/muzeach	20
B. Łączenie historii z osobistymi opowieściami	21
Materiały informacyjne: Materiały informacyjne dotyczące obserwacji osobistych historii	23
C. Badanie ludzkich zachowań podczas Holokaustu	25
Materiały informacyjne: Badanie ludzkich zachowań podczas Holokaustu	27
D. Ścieżki tematyczne prowadzące do zrozumienia	28
Materiały informacyjne: Ścieżki tematyczne Obserwacja	30
Dodatkowe zasoby	31
Słownik	32

Wprowadzenie

Niniejszy materiał powstał w odpowiedzi na potrzeby nauczycieli z europejskiej sieci TOLI, poszukujących praktycznych i sprawdzonych narzędzi do pracy z uczniami w muzeach oraz miejscach pamięci. Wychodząc poza tradycyjne schematy zwiedzania, opracowaliśmy wskazówki oparte na interdyscyplinarnej metodologii TOLI. Łączy ona naukę o Holokauście z edukacją o prawach człowieka i dialogiem międzykulturowym, by wspólnie rozwijać w uczniach krytyczne myślenie, empatię oraz postawy obywatelskie.

Rosnąca sieć ponad 2000 nauczycieli z ponad 15 krajów europejskich to absolwenci krajowych seminariów TOLI, realizowanych w ścisłej współpracy z lokalnymi organizacjami. Poza wstępnym szkoleniem nauczyciele ci uczestniczą w ciągłym rozwoju zawodowym poprzez program grantów TOLI Impact Grant Program, seminaria międzynarodowe oraz aktywne krajowe i europejskie społeczności praktyków, wywierając długotrwały wpływ na uczniów i społeczności na całym kontynencie.

Niniejszy przewodnik stanowi uzupełnienie podręcznika *„Uczyć się z przeszłości, działać dla przyszłości – interdyscyplinarne podejście do edukacji o Holokauście, prawach człowieka i międzykulturowości”*¹, zawierającego scenariusze lekcji i strategie pedagogiczne do wykorzystania w klasie. Podczas gdy podręcznik stanowi podstawę koncepcyjną, niniejszy przewodnik skupia się konkretnie na potencjale edukacyjnym wizyt w miejscach pamięci – oferując praktyczne zalecenia dotyczące przygotowania, przeprowadzenia i podsumowania tych doświadczeń w sposób przemyślany, pełen szacunku i wywierający wpływ na uczniów.

Wizyty edukacyjne w miejscach związanych z Holokaustem odgrywają istotną rolę w pogłębianiu zrozumienia historii, zachowaniu pamięci oraz wspieraniu refleksji obywatelskiej i moralnej. Wraz ze spadkiem liczby żyjących ocalałych miejsca te zyskują jeszcze większe znaczenie jako trwałe świadectwa historii – miejsca, które przekazują pamięć, gdy bezpośrednie świadectwa nie są już możliwe. Niezależnie od tego, czy odwiedzamy duże muzea Holokaustu, czy mniejsze lokalne miejsca pamięci, wpływ takich wizyt zależy od tego, jak są one zaplanowane i zorganizowane. Dlatego też niezbędne jest opracowanie jasnych celów i rezultatów edukacyjnych dotyczących celu wizyty. Niniejszy przewodnik pomaga nauczycielom w tworzeniu znaczących doświadczeń edukacyjnych opartych na zasadach edukacji w zakresie praw człowieka – zachęcając uczniów do powiązania przeszłych niesprawiedliwości z obecnymi obowiązkami i do refleksji nad swoją rolą w utrzymaniu godności ludzkiej.

Nauczyciele towarzyszący uczniom podczas wizyt w miejscach związanych z Holokaustem – czy to w dużych instytucjach pamięci, dawnych gettach, czy mniejszych miejscach pamięci, takich jak miejsca deportacji, Stolpersteine, kamienie pamięci, mogą korzystać ze wskazówek przedstawionych w niniejszym przewodniku, aby zapewnić refleksyjny, pełen szacunku i edukacyjnie wartościowy charakter wizyt.

Przewodnik składa się z dwóch uzupełniających się części. Pierwsza część zawiera ogólne wskazówki dla nauczycieli dotyczące przygotowania, przeprowadzenia i podsumowania wizyt w miejscach pamięci i muzeach związanych z Holokaustem. Podąża za naturalnymi etapami wizyty – przed, w trakcie i po – oferując strategie

1 Podręcznik jest dostępny w 12 językach: <https://www.toli.us/european-seminar-handbooks/>

wspierające przygotowanie logistyczne i emocjonalne, sprzyjające pełnemu zaangażowaniu na miejscu oraz utrwalające refleksję i naukę po zakończeniu wizyty.

Druga część przedstawia zestaw konkretnych działań, które nauczyciele mogą włączyć do swoich wizyt. Każdemu zadaniu towarzyszy gotowa do użycia ulotka/karta pracy umieszczona bezpośrednio po opisie, mająca na celu wsparcie obserwacji, refleksji i dyskusji uczniów. Karty te można wykorzystać w obecnej formie lub dostosować do wieku, kontekstu i potrzeb uczniów. Zadania i karty stanowią praktyczne narzędzia, które pomagają nauczycielom w tworzeniu przemyślanych, pozostających w pamięci i opartych na prawach człowieka i godności ludzkiej wizyt.

Słowniczek na końcu przewodnika zawiera definicje następujących kluczowych pojęć: miejsca historyczne, miejsca pamięci, edukacja w zakresie praw człowieka, kompetencje w zakresie kultury demokratycznej oraz fałszowanie historii Holokaustu.

Dlaczego warto odwiedzać miejsca historyczne/pamięci i muzea przez pryzmat praw człowieka?

Zwiedzanie miejsc historycznych/pamięci Holokaustu i muzeów to nie tylko podróż w głąb historii – może to być również ważne doświadczenie edukacyjne oparte na uniwersalnych wartościach praw człowieka i godności ludzkiej. Miejsca te zachowują pamięć o jednym z najmroczniejszych rozdziałów w historii ludzkości, ale oferują również przestrzeń do refleksji nad przeszłością w sposób, który inspirowa do odpowiedzialności w teraźniejszości i przyszłości.

Holokaust – tragedia ogromnego cierpienia ludzkiego – był wynikiem systematycznego odmawiania podstawowych praw i godności milionom ludzi: przede wszystkim Żydom, którzy byli celem całkowitej zagłady, ale także Romom i Sinti, osobom z niepełnosprawnościami, osobom LGBTQ+, Świadkom Jehowy, przeciwnikom politycznym i tak zwanym „aspołecznym” – wszystkim tym, którzy nie wpisywali się w nazistowską wizję społeczeństwa.

Podejście do tych miejsc z perspektywy praw człowieka przenosi punkt ciężkości z historii jako czegoś odległego na historię jako integralną część teraźniejszości i wezwanie do działania. Łączy ono przeszłe niesprawiedliwości ze współczesnymi problemami i zachęca nas do krytycznego myślenia o warunkach, które pozwoliły na popełnienie takich zbrodni, oraz o tym, jak można im zapobiec w przyszłości. Kuszące jest postrzeganie Holokaustu jako ostatniego rozdziału antysemityzmu, ale w rzeczywistości utrzymywał się on przez kolejne dziesięciolecia i jest alarmująco obecny również dzisiaj. Przez lata antysemityzm dostosowywał się, powracał i nadal stanowi zagrożenie dla społeczności żydowskich. Podobnie rasizm wobec Romów – który był integralną częścią ideologii i polityki nazistów i ich współpracowników – nadal utrzymuje się w całej Europie, często pomijany lub bagatelizowany. Miejsca pamięci i muzea Holokaustu stanowią dla nas wyzwanie, abyśmy dostrzegli te zależności historyczne i zrozumieli, że stereotypy, teorie spiskowe i dehumanizujący język, które podsycały Holokaust, nie zniknęły. Pamięć o przeszłości nie wystarczy, jeśli nie prowadzi nas do działania, do przeciwstawienia się antysemityzmowi, rasizmowi wobec Romów i wszelkim formom dyskryminacji i niesprawiedliwości, które zagrażają godności ludzkiej w naszych dzisiejszych społeczeństwach.

Kiedy miejsca pamięci i muzea poświęcone Holokaustowi są odwiedzane przez pryzmat godności ludzkiej, stwarzają one ogromne możliwości nawiązania kontaktu z ludzkim wymiarem przeszłości. Miejsca te często zachowują nie tylko fizyczne ślady okrucieństw, ale także osobiste historie, fragmenty życia, które kiedyś istniało: nazwiska, zdjęcia, ręcznie pisane listy, pozostawione przedmioty. Takie podejście zachęca uczniów do postrzegania ofiar nie jako anonimowych liczb, ale jako osoby z rodzinami, zawodami, aspiracjami oraz codziennymi radościami i zmaganiem. Dzięki zapoznaniu się z tymi głęboko osobistymi opowieściami uczniowie uświadamiają sobie, że Holokaust był nie tylko wydarzeniem historycznym, ale także przełomem w życiu niezliczonych osób i społeczności. W ten sposób doświadczenie to nie polega tylko na upamiętnieniu skali zbrodni, ale także na oddaniu hołdu ludzkości każdej osoby, której życie zostało dotknięte i utracone. Jednocześnie miejsca pamięci

są również miejscami, w których możemy dowiedzieć się czegoś o teraźniejszości i przyszłości: pokazują one, w jaki sposób społeczeństwo pamięta, jak chce się prezentować i jakie wartości stara się podtrzymywać.

Ponadto, patrząc przez pryzmat godności ludzkiej, muzea i miejsca pamięci poświęcone Holokaustowi stają się potężnymi przestrzeniami, w których można uczyć się o odwadze cywilnej, oporze i solidarności. Historie Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, osób, które stanęły w obronie praw i godności innych – często narażając się na wielkie ryzyko – mogą stanowić bezcenną lekcję dla nauczycieli i uczniów, dostarczając wzorce empatii, odpowiedzialności obywatelskiej i odwagi do działania w obliczu niesprawiedliwości.

W czasach, gdy prawa człowieka są nadal zagrożone w wielu miejscach, a mowa nienawiści, nietolerancja i teorie spiskowe łatwo się rozprzestrzeniają, edukacyjna rola miejsc pamięci i muzeów poświęconych Holokaustowi jest ważniejsza niż kiedykolwiek. Zwiedzanie tych miejsc przez pryzmat praw człowieka zachęca do refleksji zarówno nad tym, co się wydarzyło, jak i nad tym, jakiego społeczeństwa pragniemy. Wzmacnia przekonanie, że obrona godności ludzkiej nie jest obowiązkiem nielicznych, ale nas wszystkich. Stanowi wyzwanie, by przeciwstawiać się niesprawiedliwości, doceniać różnorodność, szanować prawa człowieka, pielęgnować empatię i rozwijać inne kompetencje niezbędne dla kultury demokratycznej, które są niezbędne do budowania demokratycznych i integracyjnych społeczeństw, w których każdy może żyć w godności.

Zwiedzanie miejsc pamięci o Holokauście i muzeów przez pryzmat praw człowieka daje również uczniom narzędzia do krytycznej analizy nie tylko prezentowanej historii, ale także sposobu jej upamiętniania i interpretacji. W niektórych przypadkach same miejsca mogą odzwierciedlać zniekształcone lub wybiórcze narracje, pod wpływem krajowych programów, które bagatelizują lokalną współpracę, podkreślają narodowe poczucie krzywdy lub pomijają niektóre grupy ofiar. Ramy praw człowieka zachęcają uczniów do kwestionowania tych narracji, rozpoznawania pominięć i badania, w jaki sposób pamięć może być kształtowana przez siły polityczne i społeczne. Skupiając się na uniwersalnych zasadach godności ludzkiej, sprawiedliwości i odpowiedzialności, uczniowie są lepiej przygotowani do identyfikowania zniekształceń sponsorowanych przez państwo i innych form zniekształcania Holokaustu. Takie podejście sprawia, że wizyty stają się czymś więcej niż biernymi doświadczeniami edukacyjnymi; umożliwia uczniom krytyczne podejście do upamiętniania i zrozumienie, w jaki sposób, w jaki pamiętamy Holokaust, wpływa na nasze dzisiejsze reakcje na niesprawiedliwość.

Podejście do miejsc pamięci i muzeów Holokaustu przez pryzmat godności ludzkiej potwierdza również godność wszystkich zaangażowanych osób – nie tylko ofiar, których życie i tożsamość są upamiętnione, ale także samych odwiedzających. Perspektywa ta zachęca do pełnego szacunku zaangażowania w przeszłość, jednocześnie sprzyjając refleksyjnemu i integracyjnemu środowisku nauki. Uznaje ona, że konfrontacja z tak traumatyczną historią może być emocjonalnym wyzwaniem i że odwiedzający – zwłaszcza uczniowie – muszą otrzymać wsparcie w przetwarzaniu tych doświadczeń w sposób, który chroni ich emocjonalne i psychiczne samopoczucie. Ujęcie wizyty w kontekście godności ludzkiej pomaga zrozumieć, że nauka nie opiera się na szoku lub traumie, ale na empatii, krytycznym myśleniu i wspólnym zaangażowaniu w ochronę praw i godności wszystkich ludzi.

Przygotowanie i organizacja wizyty w miejscach historycznych/ pamięci i muzeach z perspektywy praw człowieka

Wizyty w miejscach pamięci o Holokauście nie należy traktować jako jednostkowego wydarzenia ani symbolicznego gestu, ograniczonego jedynie do oficjalnych dni pamięci.

Należy ją raczej rozumieć jako część szerszego i ciągłego procesu edukacyjnego opartego na prawach człowieka i afirmacji godności ludzkiej. Takie wizyty oferują ważne możliwości edukacyjne tylko wtedy, gdy są starannie włączone w szersze ramy pedagogiczne, które obejmują dokładne przygotowanie, zrozumienie kontekstu i refleksję z przewodnikiem.

Istotne jest również podkreślenie samego znaczenia przebywania w miejscu pamięci lub muzeum. Wizyta powinna polegać na zaangażowaniu się w to miejsce, jego historię i znaczenie. Jeśli celem jest po prostu przekazanie informacji, można to zrobić w klasie. Dodatkową wartością przebywania w miejscu pamięci lub muzeum jest połączenie uczniów z autentycznością przestrzeni, zachęcenie ich do refleksji nad tym, dlaczego to miejsce istnieje, co reprezentuje i w jaki sposób społeczeństwa decydują się pamiętać lub przedstawiać swoją przeszłość. Pomaganie uczniom w uświadomieniu sobie znaczenia tego miejsca pozwala im głębiej zaangażować się w pamięć i godność ludzką.

Organizowanie takich wizyt z perspektywy praw człowieka wymaga od nauczycieli opracowania jasnych celów edukacyjnych, które wykraczają poza przekazywanie faktów historycznych. Celem jest pomoc uczniom w nawiązaniu emocjonalnej i etycznej więzi z historią oraz zgłębienie długoterminowych konsekwencji dehumanizacji, antysemityzmu, rasizmu i obojętności. Starannie zaplanowane wizyty zachęcają uczniów do refleksji nad pamięcią, sprawiedliwością i odpowiedzialnością – nie tylko w odniesieniu do przeszłości, ale także do ich własnego życia i społeczności.

Przygotowania do wizyty w miejscu pamięci Holokaustu nie powinny być przeprowadzane w pośpiechu. Najlepiej, aby trwały one kilka tygodni, a nawet miesięcy, dając czas na zgłębienie historycznych, emocjonalnych i etycznych wymiarów Holokaustu i praw człowieka. Takie długotrwałe zaangażowanie gwarantuje, że wizyta nie będzie odosobnionym wydarzeniem, ale częścią szerszego procesu uczenia się, który pozostanie w pamięci uczniów długo po powrocie. Przy planowaniu takich zajęć należy również dokładnie rozważyć wiek i dojrzałość emocjonalną uczniów. Wizyty w miejscach pamięci mogą być trudnymi doświadczeniami, muszą być dostosowane do wieku uczniów i starannie zaplanowane, aby być pewnym, że uczniowie są przygotowani do zaangażowania się w treść w sposób znaczący i pełen szacunku.

Długofalowe przygotowanie wizyty w miejscu związanym z Holokaustem pozwala również na budowanie lub umacnianie relacji między nauczycielem a uczniami opartej na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Tego rodzaju relacje mogą stanowić cenne wsparcie podczas wizyty, zarówno w sytuacji, gdy uczniowie wyrażają potrzebę wsparcia emocjonalnego, jak i wtedy, gdy wykazują zachowania nieodpowiednie lub zakłócające porządek.

Przedstawione tutaj wytyczne są przeznaczone przede wszystkim do pracy z uczniami szkół średnich i powinny być dostosowane przez nauczycieli do potrzeb, kontekstu i etapu rozwoju ich uczniów.

Przed wizytą

Wizyty, które mają charakter refleksyjny, pełen szacunku i oparty na dociekaniu, pozwalają uczniom nawiązać głębszy kontakt z ludzkim wymiarem historii, zmierzyć się ze złożonością moralną oraz pielęgnować trwałe zaangażowanie na rzecz praw człowieka i godności ludzkiej. Poniższe punkty podkreślają kluczowe elementy, które należy wziąć pod uwagę podczas wizyty. Bardziej konkretne podejścia przedstawiono w sekcji *Rekomendowane działania podczas wizyt w miejscach pamięci i muzeach*.

Komunikacja z rodzicami i opiekunami

Przed wizytą ważne jest poinformowanie rodziców o celach i treściach wizyty. Rodzice powinni wiedzieć, że uczniowie mogą być emocjonalnie poruszeni tym, co zobaczą i czego się dowiedzą. Nauczyciele mogą zachęcić rodziców, aby po wizycie towarzyszyli swoim dzieciom, słuchając ich bez osądzania, zadając otwarte pytania i pomagając przetworzyć to, czego doświadczyli. Bardzo pomocny może być krótki list lub spotkanie, w którym przedstawione zostaną cele wizyty, charakter miejsca oraz sposoby, w jakie rodzice mogą wspierać emocjonalną refleksję w domu. Takie działanie nie tylko zapewnia wsparcie dla dobrego samopoczucia uczniów, ale także wzmacnia proces uczenia się poprzez zaangażowanie szerszej społeczności.

Dokładne przygotowanie uczniów przed wizytą

Uczniowie powinni otrzymać szczegółowe informacje o miejscu: jego historii, tym, co tam zobaczą, tym, czego już nie widać lub co zostało zniszczone, emocjonalnym wpływie, jaki może na nich wywrzeć, oraz odpowiednich sposobach zachowania podczas wizyty. Im lepiej będą przygotowani, tym bardziej znaczące i mniej przytłaczające będzie to doświadczenie. Nauczyciele mogą wykorzystać źródła historyczne, takie jak świadectwa, mapy, fotografie i dokumenty archiwalne, aby zbudować kontekst i pomóc uczniom lepiej zrozumieć miejsce pamięci lub muzeum. Na przykład, jeśli miejsce pamięci zawiera nazwiska lub odniesienia do konkretnych osób, pomocne jest, aby uczniowie wiedzieli już, kim były te osoby. Ta wcześniejsza wiedza pozwoli im rozpoznać i zinterpretować te odniesienia podczas wizyty. Ponadto zapoznanie uczniów z kluczowymi pojęciami, takimi jak prawa człowieka, godność ludzka, antysemityzm i dyskryminacja grupowa, pozwoli spojrzeć na wizytę z szerszej perspektywy społecznej i etycznej. Podręcznik *„Uczyć się z przeszłości, działać dla przyszłości – interdyscyplinarne podejście do Holokaustu, praw człowieka i edukacji międzykulturowej”* zawiera osiemnaście ćwiczeń edukacyjnych, które można przeprowadzić z uczniami i które mogą służyć jako podstawa do nauki przed wizytą w miejscach pamięci Holokaustu lub muzeach, pomagając im budować empatię i krytyczną refleksję².

Przed wizytą ważne jest stworzenie uczniom przestrzeni do refleksji nad kluczowymi pytaniami, które przygotowują ich zarówno intelektualnie, jak i emocjonalnie do tego doświadczenia. Pytania takie jak „Co już wiem o Holokauście i prawach człowieka?”, „Dlaczego odwiedzamy to miejsce?”, „Jakie mam pytania dotyczące ludzi, którzy to przeżyli?” lub „Co oznacza odwiedzanie tego miejsca z szacunkiem?” zachęcają uczniów do połączenia swojej wcześniejszej wiedzy, ciekawości i wartości z celem wizyty. Aby zapewnić uwzględnienie wszystkich

² Podręcznik jest dostępny w 12 językach: <https://www.toli.us/european-seminar-handbooks/>

głosów, nauczyciele mogą zaprosić uczniów do zgłaszania pytań lub wątpliwości – bezpośrednio lub anonimowo. Na przykład nauczyciele mogą stworzyć tablicę lub skrzynkę z pytaniami i wybrać czas, w którym pytania tam zamieszczone zostaną omówione z uczniami.

Przygotowując uczniów do wizyty w miejscu pamięci Holokaustu lub miejscu historycznym, wykorzystanie źródeł historycznych może zapewnić niezbędny kontekst i pogłębić zrozumienie. Wykorzystanie świadectw ocalałych, fotografii, map, dokumentów lub fragmentów pamiętników pozwala uczniom połączyć miejsce z rzeczywistymi doświadczeniami i wydarzeniami. Źródła te mogą pomóc uczniom wyobrazić sobie, co wydarzyło się w tym miejscu, zrozumieć szersze procesy historyczne i rozwinąć empatię wobec osób, których dotyczyła ta tragedia. Omówienie źródeł przed wizytą zachęca również uczniów do zadawania przemyślanych pytań, bardziej aktywnego udziału w miejscu oraz bardziej krytycznej refleksji po wizycie. Przy wyborze materiałów należy wziąć pod uwagę ich odpowiedniość do wieku i dojrzałości emocjonalnej uczniów, a także to, w jaki sposób wspierają one zamierzone efekty edukacyjne wizyty.

Ponadto niektóre miejsca oferują wirtualne wizyty. Mogą one stanowić cenne narzędzie przygotowawcze, pozwalające uczniom zapoznać się z układem i treścią obiektu przed wizytą. Prostym ćwiczeniem jest poproszenie uczniów, aby odbyli wirtualną wizytę i przygotowali trzy pytania, które będą mogli zadać podczas rzeczywistej wizyty. Nie tylko pobudza to ich ciekawość, ale także sprawia, że są gotowi do aktywnego i dojrzałego zaangażowania się w zwiedzanie danego miejsca.

Kiedy wizyty są dobrowolne, uczniowie mogą być bardziej zaangażowani. Jednak gdy całe klasy są zobowiązane do udziału, niektórzy uczniowie mogą nie angażować się od razu. Zapewnienie uczniom możliwości wypowiedzenia się na temat przygotowań – na przykład poprzez wybór osobistego projektu badawczego lub podjęcie się konkretnego zadania podczas wizyty – może zwiększyć motywację i sprawić, że doświadczenie będzie bardziej znaczące.

Przygotowanie kart pracy lub pytań do refleksji, które uczniowie mogą wypełnić podczas wizyty, zachęca do aktywnego zaangażowania. Mogą one obejmować zadania obserwacyjne, osobiste refleksje lub pytania przewodnie dotyczące historii i doświadczeń osób, które spotykają. Przykłady podano poniżej oraz w załącznikach. Planowanie powinno uwzględniać charakter odwiedzanej placówki, biorąc pod uwagę, że placówki różnią się treścią i znaczeniem emocjonalnym i mogą wymagać zróżnicowanego podejścia, aby wspierać zaangażowanie uczniów i refleksję. Zachęca się nauczycieli do odpowiedniego dostosowania swoich metod, korzystając z przykładowych materiałów i sugestii zawartych w załącznikach, aby zapewnić, że wizyta jest odpowiednia, pełna szacunku i znacząca dla danej grupy uczniów.

Zachowanie i kwestie praktyczne

Przygotowując uczniów do wizyty, zachęca się nauczycieli, aby rozpoczęli od otwartej dyskusji, która pozwoli uczniom zastanowić się nad tym, jak powinno wyglądać zachowanie pełne szacunku, zamiast po prostu podawać listę zasad. Rozmowa ta może dotyczyć praktycznych aspektów, takich jak odpowiedni ubiór dostosowany do pogody i powagi miejsca, zachowanie ciszy i refleksyjnej postawy oraz ostrożne podejście do takich praktyk jak fotografowanie. Należy przypomnieć uczniom, aby nie fotografowali innych osób bez ich zgody i aby mieli świadomość, że niektóre miejsca mogą w ogóle nie nadawać się do robienia zdjęć. Nauczyciele mogą również zachęcić uczniów do refleksji nad celem i tonem fotografii w różnych kontekstach – porównując na przykład selfie robione na imprezach lub w miejscach turystycznych ze zdjęciami robionymi w miejscach zbrodni. Omówienie odpowiedniej mowy ciała i pełnego szacunku zachowania na zdjęciach lub ich wykorzystania w mediach społecznościowych pomaga uczniom rozwinąć świadomość tego, w jaki sposób ich działania komunikują wartości, szczególnie w uroczystych okolicznościach. Aby pogłębić tę refleksję, nauczyciele mogą zaprosić uczniów do analizy lub dyskusji na temat potencjalnego wpływu opublikowania zdjęcia z miejsca pamięci w mediach społecznościowych:

- Jakie przesłanie może przekazać innym taki obraz?
- Jak znaczenie zdjęcia może się zmienić w zależności od podpisu, pozy lub kontekstu, w jakim jest ono udostępniane?
- Czy zdjęcie zrobione w miejscu pamięci może być jednocześnie osobiste i pełne szacunku?

Tego typu zajęcia pomagają uczniom zrozumieć, że zdjęcia nie są neutralne – kształtują one pamięć społeczną i odzwierciedlają osobiste wartości – oraz zachęcają ich do krytycznego myślenia o tym, jak pamięć i kultura cyfrowa się ze sobą łączą.

Jednocześnie ważne jest, aby zachęcać uczniów do prawdziwego *nawiązania kontaktu* z miejscem – do bycia ciekawskim, uważnej obserwacji i próby zrozumienia. Czasami uczniowie mogą zbyt skupiać się na tym, jak *powinni* się zachowywać, martwiąc się o przestrzeganie oczekiwanych norm „szacunku”. Zamiast tego zachęć ich, aby podeszli do wizyty z ciekawością i otwartością: aby przyglądali się uważnie, zastanawiali się, rozważali, co się tam wydarzyło i co to oznacza dzisiaj. Okazywanie szacunku to nie tylko milczenie – to prawdziwe zaangażowanie, uwaga i empatia.

Równie ważne jest praktyczne przygotowanie. Uczniowie powinni zostać poinformowani, że spędzą dużo czasu na świeżym powietrzu i powinni zabrać ze sobą krem przeciwsłoneczny, czapki lub odzież przeciwdeszczową w zależności od pory roku, a także wodę. Zaleca się, aby zjedli wcześniej posiłek i zabrali ze sobą przekąski, jeśli to konieczne, ponieważ wizyty mogą być długie i wymagające emocjonalnie. Zaspokojenie tych podstawowych potrzeb z wyprzedzeniem pomaga zminimalizować rozpraszanie uwagi i dyskomfort, pozwalając uczniom skupić się na doświadczeniu edukacyjnym.

Ciekawą refleksję można również sformułować wokół kontrastu między spokojnym wyglądem wielu dzisiejszych miejsc pamięci a ich traumatyczną przeszłością. Nauczyciele mogą z wyprzedzeniem wyjaśnić, że ta dysonans jest powszechny i nie umniejsza powagi wydarzeń, które miały tam miejsce. W rzeczywistości może to być ważny punkt wyjścia do refleksji nad tym, jak przemoc i dehumanizacja często mają miejsce w zwyczajnych, nawet spokojnie wyglądających miejscach.

Opracowanie zasad etykiety i praktycznych wskazówek w oparciu o koncepcję godności ludzkiej – szacunek dla ofiar, miejsca i siebie nawzajem – pomaga uczniom internalizować znaczenie ich zachowania, wzmacniając podstawowe wartości w zakresie praw człowieka: szacunek, empatię i odpowiedzialność.

Przygotowanie emocjonalne i wsparcie

Omówienie emocjonalnego wpływu wizyty jest kolejnym ważnym etapem przygotowań. Uczniowie powinni być świadomi, że mogą czuć się przytłoczeni, smutni lub zdezorientowani – a brak natychmiastowych emocji jest również uzasadnioną reakcją.

Nauczyciele mogą pomóc uczniom w radzeniu sobie z emocjami, nie bojąc się ich, oraz w znalezieniu konstruktywnych sposobów refleksji i przetworzenia doświadczeń. Niezwykle pomocne mogą być techniki uziemiające, takie jak głębokie oddychanie lub robienie przerw na wyjście na zewnątrz i połączenie się ze swoim ciałem i chwilą obecną.

Ważne jest również, aby nauczyciele rozpoczęli rozmowę na temat oczekiwań i obaw uczniów. Mogą zapytać, czy są miejsca, których uczniowie woleliby nie odwiedzać i dlaczego, jednocześnie dając jasno do zrozumienia, że rezygnacja jest dopuszczalna. Pomaga to znormalizować wrażliwość i umożliwia uczniom wyrażanie swoich potrzeb bez stygmatyzacji.

Aby jeszcze bardziej wspierać bezpieczeństwo emocjonalne i więzi między rówieśnikami, nauczyciele mogą podzielić uczniów na pary lub małe grupy, przypisując im podwójną rolę partnerów wspierających emocjonalnie i współpracujących w nauce. Te zespoły rówieśnicze mogą sprawdzać, co u siebie podczas wizyty i wspólnie pracować nad konkretnymi zadaniami refleksyjnymi lub ćwiczeniami opartymi na obserwacji. Strategia ta nie tylko sprzyja empatii i wzajemnej trosce, ale także wzmacnia zdolność uczniów do przetwarzania wrażeń z wizyty w sposób znaczący i pełen szacunku.

Przygotowanie nauczyciela

Najlepiej byłoby, gdyby nauczyciele odwiedzili miejsce przed wizytą uczniów – osobiście lub wirtualnie – aby zrozumieć, czego doświadczą uczniowie, lepiej zrozumieć, czego uczniowie powinni się nauczyć przed wizytą w kontekście historycznym, oraz przetworzyć własne reakcje emocjonalne. Jeśli wstępna wizyta nie jest możliwa, nauczyciele powinni zebrać jak najwięcej informacji z książek, wywiadów i zasobów internetowych.

Ponadto bardzo ważna jest wcześniejsza komunikacja z personelem miejsca pamięci lub muzeum. Gdy zostaną oni poinformowani o tym, co uczniowie już wiedzą na temat Holokaustu i praw człowieka oraz jakie są cele nauczania, będą mogli lepiej przyczynić się do osiągnięcia tych celów. Zachęca się nauczycieli do wcześniejszego podzielenia się swoimi planami i oczekiwaniami, ponieważ wiele miejsc i muzeów może zaoferować cenne wskazówki, zasoby lub materiały przygotowawcze, które pomogą samym nauczycielom lepiej przygotować się do oprowadzania uczniów podczas wizyty.

Podczas wizyty

Traktując wizytę jako doświadczenie refleksyjne, pełne szacunku i oparte na dociekaniu, nauczyciele pomagają uczniom nawiązać kontakt z ludzkimi aspektami historii, zmierzyć się z jej złożonością moralną i rozwinąć trwałe zaangażowanie na rzecz praw człowieka i godności. Oto kilka ogólnych sugestii. Więcej informacji znajduje się w sekcji *Rekomendowane działania podczas wizyt w miejscach pamięci i muzeach*.

Zapewnienie przestrzeni wyboru i refleksji

Jeśli to możliwe, należy dać uczniom pewną swobodę w kształtowaniu ich doświadczeń w miejscu pamięci. Mogą oni na przykład wybrać, którym częściom wystawy poświęcić więcej czasu, czy wysłuchać w całości nagranych relacji ocalałych, czy skupić się na niektórych historiach, czy też wejść do obszarów, które wywołują szczególnie silne emocje. Pozwolenie na takie wybory sprzyja empatii, dojrzałości i silniejszemu poczuciu odpowiedzialności.

Równie ważne jest stworzenie równowagi między zwiedzaniem z przewodnikiem a osobistą refleksją. Skutecznym podejściem jest podzielenie wizyty na dwie części: część z ustrukturyzowanym przewodnictwem grupowym i dyskusją oraz część przeznaczona na ciche, indywidualne zwiedzanie. Zachęcaj uczniów do ponownego odwiedzenia obszarów, które wywarły na nich największe wrażenie, a następnie do osobistej refleksji, np. poprzez napisanie krótkiej odpowiedzi lub listu do ofiary lub ocalałego, którego historię poznali. Te chwile autonomii i cichej refleksji pomagają uczniom zinternalizować doświadczenie w znaczący i trwały sposób.

Konstruktywne reagowanie na reakcje emocjonalne i niewłaściwe zachowania

Uczniowie mogą wyrażać dyskomfort w sposób zakłócający porządek – poprzez śmiech, nieodpowiednie komentarze, a nawet naśladowanie gestów nazistowskich. Zamiast zawstydzać, potraktuj te momenty jako okazję do nauki. Wyjaśnij, dlaczego takie zachowania są niewłaściwe i krzywdzące, i poproś uczniów, aby zastanowili się nad emocjami stojącymi za ich zachowaniem. Podkreśl znaczenie zachowania godności ludzkiej – zarówno własnej, jak i innych osób – poprzez swoje działania.

Niektórzy uczniowie, zwłaszcza nastolatki, mogą próbować ukrywać swoje emocje, takie jak smutek, żal lub złość, i zamiast tego wykazywać przeciwne reakcje, takie jak śmiech, rozmowy lub rozproszenie uwagi. W niektórych kontekstach kulturowych lub rówieśniczych otwarte okazywanie smutku lub wrażliwości – szczególnie w przypadku chłopców – może nie być akceptowalne. Uznanie tej dynamiki pomaga nauczycielom interpretować te zachowania z empatią i stworzyć przestrzeń, w której uczniowie mogą czuć się bezpiecznie, wyrażając siebie na swój własny sposób, jednocześnie zapewniając, że biorą pod uwagę potrzebę szacunku dla pozostałych gości, w tym swoich kolegów.

Ochrona godności ludzkiej podczas odkrywania przeszłości

Podczas zwiedzania miejsc pamięci i muzeów poświęconych Holokaustowi ważne jest, aby brać pod uwagę nie tylko to, co jest prezentowane, ale także sposób prezentacji. Refleksja przez pryzmat godności ludzkiej zachęca

uczniów do krytycznego podejścia do przestrzeni, wyborów narracyjnych oraz emocjonalnego i etycznego wpływu ekspozycji. Sposób przedstawienia ofiar, kontekst historycznych materiałów oraz ogólna atmosfera upamiętnienia mają wpływ na to, jak historia jest rozumiana i zapamiętywana. Poniższe pytania mogą pomóc uczniom w ocenie, czy dane miejsce szanuje godność ludzką:

- Czy wystawa koncentruje się na głosach i doświadczeniach ofiar, czy też skupia się przede wszystkim na sprawcach?
- Czy propaganda antysemicka – lub jakakolwiek inna forma propagandy – jest wyraźnie wskazana i wyjaśniona, aby uniknąć niezamierzonego wzmacniania szkodliwych stereotypów?
- Ważny jest również sposób wykorzystania obrazów: czy są one pełne szacunku dla osób, które przedstawiają? Uczniowie mogą zastanowić się, jak by się czuli, gdyby takie obrazy – zwłaszcza te przedstawiające nagie, wychudzone lub zmarłe osoby – przedstawiały ich samych lub kogoś z ich bliskich.
- Czy projekt i ton wystawy lub miejsca pamięci pozwalają w sposób pełen szacunku i godności upamiętnić tych, którzy cierpieli i zostali zamordowani?
- A może miejsce to promuje przede wszystkim narrację narodową lub inną formę instrumentalizacji?

Pytania te zachęcają uczniów do wyjścia poza informacje historyczne i głębokiego zastanowienia się nad etyczną reprezentacją, pamięcią i szacunkiem.

Po wizycie

Doświadczenie edukacyjne nie kończy się wraz z opuszczeniem miejsca pamięci przez uczniów – pod wieloma względami właśnie wtedy rozpoczyna się najbardziej krytyczna faza. Czas po wizycie jest niezbędny, aby pomóc uczniom przetworzyć to, co zobaczyli, przełożyć reakcje emocjonalne na głębsze zrozumienie i zastanowić się nad aktualnym znaczeniem godności ludzkiej i praw człowieka.

Wstępna refleksja na miejscu

Przed opuszczeniem miejsca zwiedzania należy dać uczniom chwilę na przetworzenie tego, czego doświadczyli. Ta wstępna refleksja może przybierać różne formy: uczniowie mogą podzielić się jednym słowem lub uczuciem, zapisać krótką myśl lub pytanie, narysować obrazek lub wziąć udział w cichej dyskusji w grupie. Celem nie jest analiza, ale uznanie i uszanowanie emocjonalnego znaczenia wizyty. Ta chwila na miejscu stanowi ważny pierwszy krok w pomaganiu uczniom w przejściu od intensywnych wrażeń z wizyty do głębszej refleksji w kolejnych dniach.

Uznanie emocji

Zwiedzanie miejsc, w których miały miejsce okrucieństwa, może wywołać wiele reakcji emocjonalnych – smutek, złość, dezorientację, odrętwienie, a nawet poczucie winy. Ważne jest, aby zapewnić uczniom, że wszystkie te reakcje są uzasadnione. Aby wesprzeć przetwarzanie emocji i rozwój osobisty, należy zapewnić różne formy refleksji, takie jak pisanie, prowadzenie dziennika, rysowanie lub dyskusje w małych grupach. Zachęcaj uczniów do interpretowania doświadczeń w świetle własnych wartości i łączenia ich z szerszymi kwestiami sprawiedliwości i tożsamości. Po wizycie, w drodze powrotnej, niektórzy uczniowie mogą wydawać się wycofani, inni mogą się śmiać lub zmieniać temat rozmowy na zupełnie inne tematy. Mogą to być naturalne mechanizmy radzenia sobie i nie należy ich postrzegać jako oznaki braku zaangażowania lub braku szacunku. Stworzenie przestrzeni dla różnych reakcji pomaga w budowaniu pełnego szacunku i wsparcia środowiska nauki.

Dalsza refleksja w klasie

Należy przeznaczyć czas na ponowne przeżycie tego doświadczenia przez uczniów poprzez moderowane dyskusje grupowe, podczas których mogą oni podzielić się tym, co ich najbardziej poruszyło, wyrazić pytania pozostające bez odpowiedzi i zbadać emocjonalny i etyczny wpływ wizyty. Rozmowy te wzmacniają zbiorowe zrozumienie i pogłębiają indywidualną naukę. Pomóż uczniom dostrzec powiązania między tym, co widzieli, a szerszymi tematami, takimi jak pamięć, sprawiedliwość i odpowiedzialność obywatelska. Powróć do kluczowych zeznań, artefaktów lub dylematów moralnych związanych z tym miejscem i poproś uczniów, aby po upływie czasu ponownie się nad nimi zastanowili. Wyjaśnij, że przetwarzanie tego doświadczenia nie kończy się po jednej sesji. Emocje i refleksje mogą pojawić się później i ważne jest, aby uczniowie wiedzieli, że mają stałą przestrzeń do rozmowy, dzielenia się emocjami i zaangażowania.

Zachęcaj do osobistej refleksji, zadając pytania przewodnie, takie jak: „Która część wizyty wywarła na mnie największy wpływ i dlaczego?”, „Czego dowiedziałem się o sobie, innych i znaczeniu pamięci?”, „W jaki sposób ta historia łączy się ze współczesnymi problemami dotyczącymi praw człowieka lub dyskryminacji?”, „Jakie działania mogę podjąć, aby przeciwdziałać antysemityzmowi i promować poszanowanie godności ludzkiej w mojej szkole lub społeczności?”. Refleksja może również obejmować rozważania na temat sposobu przedstawienia lub reprezentacji tematów w danym miejscu: „Czy podejście było odpowiednie i pełne szacunku?”, „Jakie wybory podjęto w zakresie przekazywania historii?”, „Jak podszedłbym do tych tematów, gdybym miał je przedstawiać innym?”.

Uczniowie mogą odpowiedzieć na pytania refleksyjne w różnych formach ekspresji, dostosowanych do ich wieku, zainteresowań i stylu uczenia się. Jedną z opcji jest napisanie osobistej refleksji – na przykład w formie wpisu do dziennika lub listu do rówieśnika – opisującej, co wizyta dla nich oznaczała. Wolontariusze mogą zdecydować się na podzielenie się swoimi refleksjami na głos w klasie, co sprzyja poczuciu wspólnej nauki i empatii. Alternatywnie uczniowie mogą również wyrazić swoje doświadczenia poprzez formy twórcze, takie jak sztuka wizualna, poezja lub muzyka. Te artystyczne formy wyrazu pozwalają na emocjonalną głębię i indywidualną interpretację, oferując uczniom adekwatne sposoby przeżywania i komunikowania wpływu wizyty.

Kształtowanie odpowiedzialności

Po wizycie należy zachęcić uczniów do zastanowienia się, w jaki sposób lekcje płynące z przeszłości mogą wpłynąć na ich obecne działania. Co oznacza dziś stawanie w obronie innych? Jak mogą rozpoznać i przeciwstawić się antysemityzmowi, rasizmowi wobec Romów lub innym formom wykluczenia w swoich społecznościach? Działania wspierające tę refleksję mogą obejmować opracowywanie kampanii uświadamiających, planowanie warsztatów dla rówieśników w celu informowania innych lub tworzenie planu działania na rzecz obrony praw i godności innych w życiu codziennym.

Wzmacnianie pozycji uczniów jako ambasadorów pamięci i aktywnego obywatelstwa

Innym sposobem promowania refleksji jest zachęcanie uczniów do dzielenia się swoimi doświadczeniami z innymi – zwłaszcza z rówieśnikami, którzy nie mogli uczestniczyć w wizycie, ale także z szerszą społecznością szkolną, rodzicami i innymi lokalnymi interesariuszami. Może to przybrać formę prezentacji, kreatywnych projektów lub wspólnych pamiętników cyfrowych. Nie tylko utrwała to wiedzę, ale także wzmacnia kluczowe przesłanie edukacji w zakresie praw człowieka: ponosimy odpowiedzialność nie tylko za siebie, ale także za nasze społeczności.

Dzięki przemyślanej, uporządkowanej refleksji opartej na poszanowaniu godności ludzkiej nauczyciele mogą być pewni, że wizyta w miejscu pamięci Holokaustu nie będzie odosobnionym doświadczeniem, ale trwałym wkładem w rozwój uczniów jako empatycznych, odpowiedzialnych i zaangażowanych obywateli.

Rekomendowane działania podczas wizyt w miejscach pamięci i muzeach

W tej sekcji znajdziesz konkretne sugestie dotyczące organizacji wizyt z uczniami. Nie oczekuje się, że wykorzystasz je wszystkie – w rzeczywistości najlepiej jest wybrać, dostosować pomysły zgodnie z potrzebami uczniów i konkretnym miejscem lub muzeum, które zamierzasz odwiedzić. Każdy przykład opiera się na założeniu, że wizyta jest częścią szerszego procesu uczenia się (zobacz sekcję *Przygotowanie i organizacja wizyty w miejscach historycznych/pamięci i muzeach z perspektywy praw człowieka*), że prace przygotowawcze zostały już wykonane (zobacz sekcję *Przed wizytą*) oraz że uczniowie mają podstawową wiedzę na temat Holokaustu i miejsca, które zamierzają zwiedzać.

A. Osadzanie faktów historycznych w ramach praw człowieka

Aby ułatwić uczniom aktywne zaangażowanie się w zwiedzanie miejsca historycznego/pamięci lub muzeum z perspektywy praw człowieka, nauczyciele mogą podzielić ich na pary lub małe zespoły, z których każdy skupi się na czterech lub pięciu konkretnych prawach (np. z Powszechnej deklaracji praw człowieka lub Konwencji o prawach dziecka). Podczas zwiedzania miejsca uczniowie szukają przykładów naruszenia tych praw podczas Holokaustu lub, w niektórych przypadkach, ich przestrzegania lub przywrócenia, szczególnie w okresach przed i po nim. Praktyczne narzędzie pomagające w tym procesie znajduje się w materiałach informacyjnych: *Przewodnik obserwacji praw człowieka podczas zwiedzania miejsc/muzeów*.

Nauczyciele mogą również zapoznać uczniów z kontekstem prawnym tamtych czasów. Godność ludzka i prawa takie jak wolność słowa, równość wobec prawa i prawo do życia były już obecne w niemieckich ramach konstytucyjnych przed wojną, ale zostały systematycznie zniesione poprzez dyskryminujące ustawy norymberskie. Podobne restrykcyjne lub wykluczające przepisy zostały również uchwalone w innych krajach, co pokazuje, że same systemy prawne były wykorzystywane do legitymizacji prześladowań i wykluczenia. Porównując te środki prawne z ochroną później zapisaną w międzynarodowych instrumentach dotyczących praw człowieka, uczniowie mogą lepiej zrozumieć, w jaki sposób prawo może zarówno chronić, jak i podważać godność ludzką.

Oto propozycja, w jaki sposób nauczyciele mogą przygotować, przeprowadzić i podsumować wizytę z perspektywy praw człowieka.

Przed wizytą:

- Upewnij się, że uczniowie mają podstawową wiedzę na temat wartości i zasad praw człowieka.
- Podziel uczniów na pary lub małe grupy, przypisując każdej grupie zestaw praw i omów lub przeanalizuj przypisane prawa człowieka (np. z *Powszechnej deklaracji praw człowieka*).
- Zachęć uczniów do zastanowienia się, gdzie prawa te pojawiają się w dzisiejszym życiu codziennym, aby mieli punkt odniesienia do porównania podczas wizyty.

Podczas wizyty:

- Uczniowie korzystają z materiałów informacyjnych jako przewodnika, robiąc notatki na temat tego, co widzą, słyszą lub czują w związku z przypisanymi im prawami. Materiały te mają pomóc uczniom w zapoznaniu się z miejscami pamięci Holokaustu i muzeami przez pryzmat praw człowieka i godności ludzkiej. Celem jest nie tylko zebranie informacji faktograficznych, ale także refleksja nad wpływem praw, polityk i działań na ludzi oraz powiązanie tych refleksji z aktualnymi problemami.
- Przypomnij uczniom, że „dowody” mogą obejmować zarówno to, co jest obecne (eksponaty, zeznania, artefakty), jak i to, czego nie ma (co zostało utracone, wymazane lub przemilczane).
- Zachęć ich, aby zapisywali nie tylko faktyczne notatki, ale także emocje lub pytania, które się pojawiają.

Po wizycie (podsumowanie):

- Każda grupa dzieli się jednym lub dwoma przykładami, które udokumentowała, łącząc je z przypisanymi im prawami.
- Poprowadź dyskusję w klasie na temat szerszych wzorców:
 - Które z przypisanych praw były najbardziej widoczne lub naruszane w tym miejscu?
 - Czy były prawa, które trudniej było zidentyfikować? Dlaczego tak się stało?
 - W jaki sposób środki prawne przyczyniły się do ograniczenia lub odmowy tych praw?
 - Czego te przykłady uczą nas o znaczeniu ochrony praw w dzisiejszych czasach?
- Poproś uczniów, aby indywidualnie napisali końcową refleksję, aby utrwalić zdobytą wiedzę.

Kiedy uczniowie odwiedzają miejsce pamięci wyłącznie jako obserwatorzy, doświadczenie to może szybko wyblaknąć po opuszczeniu tego miejsca. Jednak gdy podchodzą do niego przez pryzmat praw człowieka, wizyta staje się aktywną eksploracją wyborów, konsekwencji i wartości. Stanowi dla nich wyzwanie, aby dostrzec powiązania między przeszłością a teraźniejszością, zastanowić się, w jaki sposób prawa i instytucje mogą chronić lub niszczyć godność, oraz uznać swoją rolę w kształtowaniu bardziej sprawiedliwego społeczeństwa. Ta zmiana sprawia, że wizyta staje się katalizatorem krytycznego myślenia, empatii i długotrwałej odpowiedzialności obywatelskiej.

Materiały informacyjne: Przewodnik obserwacji praw człowieka podczas wizyt w miejscach pamięci/muzeach

Podczas zwiedzania obiektu lub muzeum skup się na przypisanych Ci prawach człowieka. Rób notatki na temat tego, co widzisz, słyszysz lub czujesz, co ma związek z każdym z tych praw. Zastanów się:

- Czy prawo to zostało naruszone, ograniczone lub (w rzadkich przypadkach) chronione?
- Jakie dowody (opowieści, przedmioty, zeznania, przepisy, obrazy) to ilustrują?
- Jak te naruszenia wpłynęły na codzienne życie ludzi?
- Jakie wnioski możemy wyciągnąć na dzisiejsze czasy?

Przypisane Prawa człowieka	Co zaobserwowałem/łam? (przedmioty, zeznania, wystawy, elementy miejsca, braki)	Wpływ na ludzi w tamtym czasie (jak zmieniło się ich życie lub jak odmówiono im godności)	Osobista refleksja (Jak to wpłynęło na mnie? Jakie pytania dotyczące dzisiejszej rzeczywistości nasuwają się?)
1. Wolność od dyskryminacji			
2. Prawo do życia rodzinnego			
3. Prawo do informacji			
4. Prawo do rzetelnego procesu sądowego			
5. Prawo do opieki zdrowotnej			

Końcowa refleksja:

- Które prawo najbardziej wyróżniało się podczas wizyty? Dlaczego?
- W jaki sposób te obserwacje łączą się z dzisiejszym znaczeniem ochrony godności ludzkiej i praw człowieka?

B. Łączenie z historią poprzez osobiste historie

Budowanie osobistego stosunku do historii Holokaustu staje się skuteczniejsze, gdy uczniowie zgłębiają biografię konkretnej ofiary lub ocalałego. Wybór osoby o zbliżonym wieku, pochodzeniu czy zainteresowaniach pozwala młodzieży łatwiej utożsamić się z jej losem.

Osobiste relacje – w formie wideo, audio lub pisemnej – pozwalają uczniom opierać naukę na prawdziwych doświadczeniach ludzi, którzy przeżyli to, czego będą świadkami w formie fizycznej. Uczniowie mogą poznać życie tej osoby przed, w trakcie i – jeśli to możliwe – po Holokauście, identyfikując, w jaki sposób stopniowo pozbawiano ją praw i wolności. Mogą również zacząć dostrzegać, jak decyzje polityków i władz bezpośrednio wpływały na życie poszczególnych osób, uwidaczniając związek między abstrakcyjnymi przepisami lub polityką – takimi jak ustawy norymberskie – a ich konkretnym wpływem na codzienne życie. To zintegrowane podejście pokazuje wielką siłę indywidualnych historii: szerokie procesy historyczne stają się namacalne, gdy spojrzysz na nie przez pryzmat doświadczeń jednej osoby. Podczas wizyty w miejscu lub muzeum uczniowie mogą następnie szukać odniesień do wydarzeń, miejsc lub doświadczeń związanych z historią tej osoby, pogłębiając swoje zaangażowanie i empatię.

Skutecznym sposobem połączenia osobistych historii z miejscem jest skorzystanie z zasobów IWalk³, interaktywnego programu edukacyjnego opracowanego przez Zachor Foundation we współpracy z USC Shoah Foundation. IWalks łączy relacje ocalałych z konkretnymi miejscami historycznymi, umożliwiając uczniom zapoznanie się z historią w miejscu, w którym się rozegrała. Słuchając relacji ocalałych opisujących swoje doświadczenia w miejscach, w których miały miejsce wydarzenia, uczniowie uzyskują głębsze zrozumienie tego, jak historia wpłynęła na życie poszczególnych osób, a jednocześnie zastanawiają się nad znaczeniem pamięci i godności ludzkiej.

Oto proponowane podejście do włączenia osobistych historii do wizyty, pomagające uczniom połączyć indywidualne losy z szerszym kontekstem historycznym.

Przed wizytą:

Zachęć uczniów, aby zapoznali się z historią jednej osoby doświadczonej Holokaustem. Można to zrobić za pomocą pamiętnika, wspomnień, nagranych świadectw, powieści lub badań historycznych. Osoba ta nie musi być bezpośrednio reprezentowana w miejscu pamięci lub muzeum, które odwiedzicie – choć jeśli to możliwe, tym lepiej – ale powinno istnieć między nimi znaczące powiązanie. Na przykład osoba ta mogła mieszkać w tym samym regionie, borykać się z podobnymi ograniczeniami lub być dotknięta przepisami i polityką, które są tematem muzeum.

Zachęć uczniów, aby zwracali uwagę na codzienne szczegóły: jaka była rodzina tej osoby? Co lubiła robić? Jakie miała nadzieje na przyszłość? Następnie pomóż im dostrzec, w jaki sposób decyzje polityczne i dyskryminujące przepisy prawne stopniowo ograniczały prawa i możliwości tej osoby.

Uczniowie mogą pracować w parach lub małych grupach nad wspólną historią lub indywidualnie. Praca w grupie zachęca do współpracy, empatii i zbiorowej refleksji, a jednocześnie pobudza dyskusję, która może pogłębić zrozumienie. Z drugiej strony, praca indywidualna może pozwolić uczniom na nawiązanie bardziej osobistego związku z historią i stworzyć przestrzeń do głębszej autorefleksji. Nauczyciele mogą wybrać podejście, które najlepiej odpowiada potrzebom uczniów, ich dojrzałości i celom wizyty.

Podczas wizyty:

Poproś uczniów, aby podczas zwiedzania miejsca pamięci lub muzeum mieli na uwadze historię tej osoby. Rozdaj im ulotkę „*Obserwacje dotyczące historii osobistej*”, aby mogli zapisać konkretne powiązania. Przypomnij im, że

³ Ten materiał edukacyjny można bezpłatnie pobrać ze sklepu Apple App Store lub Google Play Store pod nazwą *IWalk – Zachor*.

powiązania mogą być bezpośrednie (np. getto, deportacja lub wydarzenie podobne do historii danej osoby) lub pośrednie (np. ekspozycje dotyczące praw, polityki lub życia społecznego, które ukształtowały doświadczenia danej osoby). Takie podejście sprawia, że wizyta ma charakter wzajemny: miejsce pamięci lub muzeum pogłębia zrozumienie historii danej osoby, a historia pomaga uczniom bardziej zaangażować się w zwiedzanie miejsca pamięci lub muzeum.

Po wizycie (podsumowanie):

Poproś uczniów, aby zastanowili się nad zaobserwowanymi przez siebie powiązaniem. Możliwe pytania to:

- Która część muzeum lub miejsca pamięci pomogła Ci lepiej zrozumieć historię danej osoby?
- Co zauważyliście, co pośrednio wiązało się z jej doświadczeniami (przepisy prawne, ograniczenia, życie codzienne, dyskryminacja)?
- W jaki sposób zwiedzanie miejsca pamięci lub muzeum zmieniło wasze postrzeganie życia tej osoby?
- Jakie pytania dotyczące ich życia lub wyborów przyszły Ci do głowy podczas wizyty?
- Czego możemy się nauczyć z ich doświadczeń na temat godności, praw i znaczenia pamięci w dzisiejszych czasach?

Aby utrwalić wiedzę, poproś uczniów o napisanie refleksji lub wykonanie kreatywnej pracy (np. krótkiego wpisu do dziennika, pracy plastycznej, wiersza itp.). Dzięki temu uwaga skupi się na refleksji i odpowiedzialności obywatelskiej.

Materiały informacyjne dotyczące obserwacji osobistych historii

Przed wizytą

Imię i nazwisko osoby:

Wiek w czasie Holokaustu:

Kraj/region:

1. Trzy rzeczy, które dowiedziałem się o życiu tej osoby przed Holokaustem:

-

-

-

2. Co stało się z tą osobą podczas Holokaustu?

3. W jaki sposób odebrano tej osobie prawa i wolności?

4. Co stało się później (jeśli dotyczy)?

Podczas wizyty

<p>Co widziałem w miejscu pamięci/muzeum, co przypomniało mi historię tej osoby (miejsca, przedmioty, zdjęcia, dokumenty)?</p>	
<p>Czy były tam przykłady tego, jak prawa i godność tej osoby były tutaj łamane lub ograniczane ?</p>	
<p>Czy zauważyłem coś, co pomaga wyjaśnić, w jaki sposób decyzje polityczne lub przepisy prawne wpłynęły na życie tej osoby?</p>	
<p>Czy jest tam jakaś wzmianka o ludziach, którzy pomagali, stawiali opór lub dokonywali innych wyborów związanych z tą historią?</p>	
<p>Czy było coś, co spodziewałem się znaleźć w związku z jej historią, ale nie znalazłem? Dlaczego mogło to być nieobecne lub pominięte?</p>	
<p>W jaki sposób przebywanie w tym miejscu zmieniło lub pogłębiło moje zrozumienie doświadczeń tej osoby?</p>	
<p>Jakie emocje lub pytania pojawiły się w mojej głowie podczas wizyty, gdy myślałem o tej osobie?</p>	

C. Badanie ludzkich zachowań podczas Holokaustu

Przyjrzenie się postawom ludzi podczas Holokaustu – pomaganiu, milczeniu czy czynieniu zła – nadaje historii ludzki wymiar. Zachęca to uczniów do głębokiej refleksji nad wyborami jednostki w obliczu niesprawiedliwości i ekstremalnych okoliczności.

Należy pamiętać, że decyzje te były często podejmowane w warunkach silnych ograniczeń, gdzie możliwości wyboru były drastycznie ograniczone, co prowadziło do tak zwanych „wyborów bez wyboru”. Zastanawiając się nad przekonaniem, wartościami, presją i brakiem realnych alternatyw, które kształtowały działania ludzi, uczniowie zyskują wgląd w złożoność ludzkich zachowań. Podejście to skłania do zadawania ważnych pytań: Czyje prawa zostały naruszone? Kto podjął wysiłki, aby bronić tych praw? Kto wyrządził krzywdę, a kto pozostał bierny? Te refleksje pomagają uczniom połączyć przeszłość z teraźniejszością, wzmacniając empatię i poczucie odpowiedzialności obywatelskiej. Przykładowy materiał pomocniczy do tego zadania znajduje się w załączniku 3.

Osoby, które podczas Holokaustu stawiały opór i ratowały innych, przypominają nam, że nawet w najciemniejszych czasach jednostki mogą zdecydować się działać z odwagą, empatią i poczuciem sprawiedliwości. Ich decyzje – czy to ukrywanie kogoś, zabieranie głosu, czy też zachowanie kultury i godności – pokazują, że osobiste wybory mają znaczenie. Poznanie tych czynów może zainspirować uczniów do refleksji nad własnymi wartościami i zastanowienia się, w jaki sposób oni sami mogą stanąć w obronie innych i wziąć odpowiedzialność w swoich społecznościach. Historie te zachęcają młodych ludzi do aktywnego obywatelstwa, gotowości do przeciwstawiania się niesprawiedliwości i obrony godności ludzkiej.

Szczególnie ważne jest zastanowienie się nad rolą osób postronnych i wpływem ich wyborów. Na długo przed tym, zanim Holokaust osiągnął najbardziej brutalny etap, pojawiły się wyraźne sygnały ostrzegawcze – takie jak palenie ksiąg, publiczne upokorzenia i przepisy pozbawiające Żydów ich praw. Później prześladowania rozgrywały się na oczach lokalnych społeczności. Sąsiedzi byli świadkami tego, co się działo: niektórzy wykorzystali sytuację, wielu milczało, a nieliczni wykazali się niezwykłą odwagą, pomagając. Zachęcanie uczniów do zgłębiania tych wyborów pomaga im zrozumieć, w jaki sposób dyskryminacja i przemoc mogą stopniowo stać się „normą” oraz dlaczego ważne jest, aby rozpoznawać i przeciwstawiać się takim wzorcom w każdym dzisiejszym społeczeństwie.

Antysemityzm odegrał kluczową rolę w kształtowaniu środowiska, w którym ludzie dokonywali wyborów. Propaganda nazistowska nie tylko promowała nienawiść i stereotypy, ale także wzmacniała istniejące uprzedzenia, ułatwiając niektórym osobom usprawiedliwienie obojętności lub bierności. Inni mogli nie kierować się antysemickimi przekonaniem, ale powszechność takiej propagandy i strach przed wyróżnieniem się w nieprzyjaznym klimacie nadal zniechęcały do interwencji. Uświadomienie sobie, w jaki sposób antysemityzm był szerzony, normalizowany i wykorzystywany jako broń, pomaga uczniom zrozumieć zarówno siłę uprzedzeń, jak i niebezpieczeństwa związane z milczeniem w obliczu niesprawiedliwości.

Co więcej, zrozumienie, w jaki sposób zwykli ludzie stali się sprawcami, jest niezbędne do uchwycenia mechanizmów, dzięki którym masowa przemoc staje się możliwa. Ci, którzy dopuszczali się aktów przemocy, dyskryminacji i morderstw, nie zawsze byli fanatykami lub ideologami – wielu z nich było zwykłymi ludźmi, którzy z czasem stali się współwinni systemowego okrucieństwa. Pod wpływem propagandy, konformizmu społecznego, posłuszeństwa wobec władzy, presji ideologicznej lub strachu zaczęli postrzegać swoje ofiary jako istoty gorsze od ludzi. Zachęć uczniów do zastanowienia się, w jaki sposób mogło dojść do tej przemiany i jak siły społeczne, polityczne i osobiste przyczyniły się do stopniowego osłabienia odpowiedzialności moralnej. Refleksja nad tą złożonością pozwala uczniom dostrzec, że zdolność do okrucieństwa może istnieć w zwyczajnych okolicznościach, a poszanowanie praw człowieka i godności ludzkiej ma zasadnicze znaczenie dla zapobiegania takim niesprawiedliwościom w dzisiejszych czasach.

Poniższe wskazówki podpowiedzą, w jaki sposób nauczyciele mogą zorganizować wizytę wokół tematów związanych z wyborami i zachowaniami ludzkimi, od oporu po współudział.

Przed wizytą:

Przygotuj uczniów, przedstawiając im myśl, że podczas Holokaustu ludzie stali przed bardzo różnymi rodzajami decyzji. Dla ofiar były to często „*wybory bez wyboru*” – decyzje podejmowane pod ogromną presją, w sytuacji, gdy żadna z dostępnych opcji nie była dobra ani naprawdę niezależna. Jednocześnie inni nadal mieli pewną swobodę działania: niektórzy zdecydowali się zostać sprawcami lub współpracownikami, niektórzy pozostali biernymi obserwatorami, a niektórzy podjęli ryzyko, aby stawić opór lub pomóc innym. Przedstaw krótkie opowiadania lub świadectwa tych różnych grup, aby podkreślić złożoność ludzkich zachowań. Zachęć uczniów do refleksji nad następującymi kwestiami:

- Jakie ryzyko lub presja wpłynęły na decyzje ludzi?
- W jakich przypadkach wybory ludzi były ograniczone, a w jakich nadal mieli oni swobodę działania?
- Jakie wczesne sygnały ostrzegawcze (prawa, upokorzenia, ograniczenia) były widoczne dla sąsiadów lub społeczności i jak na nie zareagowali?

Podczas wizyty:

Rozdaj uczniom materiał informacyjny „*Przewodnik obserwacyjny: Zachowania ludzkie podczas Holokaustu*” i poproś ich, aby w miejscu pamięci/muzeum poszukiwali przykładów ilustrujących różne rodzaje zachowań ludzkich podczas Holokaustu. Mogą to być świadectwa, zdjęcia, artefakty lub eksponaty związane z oporem, kolaboracją, milczeniem lub ratowaniem. Uczniowie powinni zwrócić uwagę zarówno na to, co jest widoczne, jak i na to, czego może brakować w ekspozycji. Mogą również robić zdjęcia (jeśli pozwala na to miejsce pamięci/muzeum), aby zilustrować swoje przykłady, lub rysować, jeśli czas na to pozwala.

Po wizycie:

Podsumuj, prosząc uczniów, aby podzielili się swoimi spostrzeżeniami i połączyli swoje doświadczenia edukacyjne z teraźniejszością. Możliwe pytania to:

- Jakie zachowania lub wybory zaobserwowaliście w miejscu pamięci/muzeum (pomoc, krzywdzenie, opór, milczenie)?
- Jakie uczucia wywołały w was te zachowania, gdy się z nimi spotkaliście?
- Jakie myśli lub pytania nasunęły wam te przykłady?
- Czy widzieliście sytuacje, w których ludzie nie mieli wyboru? Czym różniły się one od przypadków, w których osoby mogły postąpić inaczej?
- W jaki sposób propaganda, przepisy prawne lub presja społeczna wpływały na decyzje ludzi?
- Jaką rolę odgrywali obserwatorzy w tym, co zaobserwowałeś, i jaki wpływ miały ich działania (lub brak działania)?
- W jaki sposób refleksja nad tymi wyborami pomaga Ci zrozumieć podobne wzorce dyskryminacji lub niesprawiedliwości w dzisiejszych czasach?
- Jakie powiązania można dostrzec między tymi historycznymi przykładami a wartościami i obowiązkami, które wyznajemy w naszych szkołach, społecznościach lub społeczeństwie?

Materiały informacyjne: Badanie ludzkich zachowań podczas Holokaustu

Wybory i okoliczności

Rodzaj zachowań	Co zaobserwowałem? (przedmioty, zeznania, opowieści, obrazy)	Jakie naciski, zagrożenia lub wartości mogły wpłynąć na te działania?	Na jakie prawa człowieka miały wpływ te działania?	Refleksje / powiązania z dzisiejszą rzeczywistością
Ratownicy / pomocnicy – ludzie, którzy podjęli ryzyko, aby chronić lub wspierać innych				
Osoby sprzeciwiające się – ci, którzy sprzeciwiali się niesprawiedliwości w mniejszym lub większym stopniu (np. protesty, zachowanie kultury)				
Obserwatorzy – ludzie, którzy milczeli, odwracali wzrok lub akceptowali dyskryminację				
Sprawcy / kolaboranci – ludzie, którzy dopuszczali się prześladowań i przemocy lub je wspierali				
Ostrzegawcze sygnały – dowody wczesnych ograniczeń, upokorzeń lub propagandy, które normalizowały dyskryminację				

D. Ścieżki tematyczne prowadzące do zrozumienia

Wizyty w muzeach i miejscach pamięci zyskują na wartości, gdy zachęcimy uczniów do zgłębiania historii przez pryzmat konkretnych zagadnień. Praca z wybranym tematem pozwala im lepiej skupić uwagę, uczy uważnej obserwacji oraz rozwija krytyczne podejście do prezentowanych treści. Proponowane tematy to:

- **Opór (duchowy i fizyczny):** akty nieposłuszeństwa, przetrwania i zachowania godności, czy to poprzez zbrojny opór, czy też odporność kulturową i duchową.
- **Życie codzienne:** jak zwykle czynności zostały zakłócone, zmienione lub dostosowane w warunkach prześladowań i ucisku.
- **Prawo i wykluczenie:** rola przepisów i regulacji (takich jak ustawy norymberskie i podobne ustawy w innych krajach) w pozbawianiu ludzi praw i legitymizowaniu dyskryminacji.
- **Propaganda i antysemityzm:** w jaki sposób antysemickie obrazy, stereotypy i propaganda państwowa szerzyły nienawiść i uzasadniały wykluczenie lub przemoc.
- **Pamięć i upamiętnienie:** w jaki sposób upamiętnia się dziś ofiary, jakie narracje są podkreślane i w jaki sposób społeczeństwa decydują się przedstawiać tę historię.

Nauczyciele mogą również dostosować lub zaproponować dodatkowe tematy w zależności od miejsca pamięci lub muzeum, które planują odwiedzić, dojrzałości uczniów i celów nauczania.

Uczniowie mogą zostać podzieleni na małe grupy, z których każda otrzyma inny temat. Przemierzając się po miejscu pamięci lub muzeum, obserwują, robią notatki i (jeśli jest to dozwolone) robią zdjęcia związane z przydzielonym im tematem. Podejście to może również obejmować eksplorację wizualną. Na przykład uczniowie mogą porównać historyczne fotografie z obecnym wyglądem miejsca, zastanawiając się nad tym, co się zmieniło, a czego brakuje: zaginionych osób, zniszczonych budynków, uciszonych głosów lub kontrastu między przeszłością naznaczoną przemocą a obecnym pokojowym otoczeniem itp. Starsi lub bardziej zaawansowani uczniowie mogą nawet otrzymać zadanie stworzenia własnej wycieczki z przewodnikiem, robiąc zdjęcia tego, co uważają za najbardziej znaczące, i rekonstruując historię tego miejsca z własnej perspektywy.

Osadzenie tematu w kontekście praw człowieka pogłębia jego odbiór. Dzięki temu uczniowie badają historyczne przykłady antysemityzmu czy solidarności, odkrywając ich dzisiejsze znaczenie. Oto jak można przeprowadzić takie ćwiczenie

Przed wizytą:

- Zapoznaj uczniów z wybranymi tematami (patrz lista powyżej). Wprowadzenie można przeprowadzić za pomocą krótkich tekstów, relacji ocalałych, materiałów wizualnych lub dyskusji w klasie, które wzbudzą ciekawość uczniów i pozwolą im zapoznać się z tematem.
- Przedstaw informacje ogólne lub przykłady dotyczące każdego tematu, aby uczniowie wiedzieli, na co zwrócić uwagę podczas wizyty.
- Podziel uczniów na małe grupy i przydziel im temat lub pozwól im wybrać temat.

Podczas wizyty:

- Rozdaj każdej grupie kartę pracy „*Obserwacje tematyczne*”, którą uczniowie będą wypełniać podczas zwiedzania obiektu/muzeum.

- Poproś uczniów, aby zapisywali nie tylko swoje obserwacje, ale także myśli i odczucia związane z wybranym tematem. Oprócz wypełnienia arkusza mogą oni robić zdjęcia (jeśli jest to dozwolone) lub rysować ważne elementy, które później będą mogli pokazać kolegom podczas prezentacji po wizycie.
- Przypomnij im, że „dowody” mogą być bezpośrednie (przedmioty, świadectwa, wystawy) lub pośrednie (rzeczy brakujące, wymazane lub niewypowiedziane).
- Opcjonalnie można udostępnić historyczne zdjęcia miejsca związane z tematem, jeśli są dostępne. Zachęć uczniów, aby w miejscach, gdzie fotografowanie jest dozwolone, robili zdjęcia z tej samej perspektywy co zdjęcia historyczne i zastanawiali się nad tym, co zmieniło się lub zniknęło z upływem czasu. Porównanie zdjęć z przeszłości i teraźniejszości jest wzbogacające, ale nie jest konieczne – zgłębianie tematu jest możliwe nawet bez zdjęć.

Po wizycie (podsumowanie):

- Każda grupa dzieli się swoimi spostrzeżeniami z klasą, wykorzystując notatki i zdjęcia do zilustrowania swoich refleksji.
- Poprowadź dyskusję, zadając następujące pytania:
 - Co wasz temat pokazał na temat życia, praw i godności ludzi?
 - Jakie powiązania zauważyliście między swoim tematem a tematami innych grup?
 - W jaki sposób porównanie „wtedy i teraz” (zdjęcia, zmiany w miejscu) wpłynęło na wasze zrozumienie?
 - Jakie wnioski dotyczące praw człowieka i odpowiedzialności obywatelskiej płyną z waszego tematu dla współczesności?
 - W jaki sposób Twój temat pomógł Ci zrozumieć antysemityzm – jego przyczyny, skutki i przejawy w tamtych czasach?
 - Jakie powiązania można dostrzec między antysemityzmem podczas Holokaustu a antysemityzmem dzisiaj?
- Zachęć uczniów do stworzenia krótkiego wspólnego projektu (plakatu, pokazu slajdów lub pisemnej refleksji), aby utrwalić i podzielić się zdobytą wiedzą.

Materiał informacyjny: Ścieżki tematyczne Obserwacja

Temat grupy: _____

Pytania przewodnie	Obserwacje (co widzieliśmy/słyszeliśmy)	Refleksje (co myśleliśmy/czuliśmy)
Co zaobserwowaliśmy (przedmioty, historie, przestrzenie, zdjęcia, dokumenty)		
Czego brakowało, co zostało wymazane lub przemilczane		
Jeśli grupa porównała zdjęcia „wtedy i teraz”, wymień zmiany, które najbardziej rzuciły się w oczy		
W jaki sposób ten temat pokazał wpływ antysemityzmu, dyskryminacji lub utraty godności na życie ludzi w tamtych czasach?		
Jakie wnioski płyną z tego tematu dla nas dzisiaj – na temat antysemityzmu, praw człowieka lub sposobu, w jaki ludzie traktują się nawzajem?		

Materiały dodatkowe

1. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej. (2011). *Edukacja w zakresie praw człowieka w miejscach pamięci Holokaustu w Unii Europejskiej: przegląd praktyk*. Dostępne na stronie: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1790-FRA-2011-Holocaust-education-overview-practices_EN.pdf
2. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej. (2011). *Odkrywanie przeszłości dla przyszłości: rola miejsc historycznych i muzeów w edukacji o Holokauście i prawach człowieka w UE*. Dostępne pod adresem: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1792-FRA-2011-Holocaust-Education-Summary-report_EN.pdf
3. Europejska Sieć Pamięci i Solidarności (ENRS). (2024). *Przygotowanie uczniów do wizyty w miejscu pamięci*. Dostępne pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=q9Dw4O3CU3c>
4. Międzynarodowy Sojusz na rzecz Pamięci o Holokauście (2023). *Karta ochrony miejsc pamięci*. Dostępne pod adresem: <https://holocaustremembrance.com/resources/ihra-charter-safeguarding-sites>

Słownik

Miejsca historyczne

Miejsca, w których działy się ważne wydarzenia z przeszłości. W kontekście edukacji o Holokauście mogą to być getta, punkty deportacyjne, obozy koncentracyjne, miejsca egzekucji lub budynki, które odegrały rolę w prześladowaniu osób lub społeczności.

Miejsca pamięci

Miejsca specjalnie zachowane lub zaprojektowane w celu uhonorowania i upamiętnienia ofiar przeszłych zbrodni, w tym Holokaustu. Mogą to być zarówno duże muzea i dawne kompleksy obozowe, jak i niewielkie miejsca pamięci, takie jak tablice pamiątkowe lub pomniki w miejscach publicznych.

Edukacja w zakresie praw człowieka

Podejście edukacyjne mające na celu promowanie zrozumienia, poszanowania i działania na rzecz praw i wolności przysługujących wszystkim ludziom. Obejmuje ono trzy powiązane ze sobą wymiary:

- *Nauka o prawach człowieka* – zdobywanie wiedzy na temat zasad, historii i ram prawnych dotyczących praw człowieka.
- *Uczenie się poprzez prawa człowieka* – stosowanie partycypacyjnych, opartych na szacunku i integracyjnych metod nauczania, które odzwierciedlają wartości związane z prawami człowieka.
- *Nauka na rzecz praw człowieka* – wzmacnianie pozycji jednostek, aby stosowały te wartości w życiu codziennym i podejmowały działania w celu ochrony praw i godności innych osób.

Kompetencje w zakresie kultury demokratycznej⁴

Ramy odniesienia kompetencji dla kultury demokratycznej (RFCDC) Rady Europy definiują kompleksowy zestaw 20 kompetencji, które uczniowie muszą posiadać, aby skutecznie uczestniczyć w życiu demokratycznych i międzykulturowych społeczeństw. Kompetencje te obejmują wartości, postawy, umiejętności, wiedzę i krytyczne rozumienie. Wśród nich znajdują się empatia, krytyczne myślenie, szacunek dla różnorodności i postawa obywatelska – kluczowe elementy, które są ściśle powiązane z celami edukacji o Holokauście i prawach człowieka.

Zniekształcanie historii Holokaustu

Każda próba – celowa lub nie – usprawiedliwiania, fałszywego przedstawiania, minimalizowania lub manipulowania faktami historycznymi dotyczącymi Holokaustu. W przeciwieństwie do zaprzeczania Holokaustu zniekształcanie nie polega na twierdzeniu, że Holokaust nie miał miejsca, ale raczej na zacieraniu jego realiów, pomniejszaniu jego skali, przenoszeniu winy lub zmianie jego znaczenia dla niepowiązanych celów politycznych, ideologicznych lub komercyjnych. Może przybierać różne formy: od rażącego minimalizowania liczby ofiar, obwiniania Żydów za własne prześladowania lub przedstawiania Holokaustu jako wydarzenia pozytywnego, po sponsorowane przez państwo działania mające na celu manipulowanie historią Holokaustu, zrównanie niepowiązanych wydarzeń z Holokaustem lub gloryfikowanie osób i instytucji współwinnych zbrodni. Zniekształcanie Holokaustu podważa pamięć o ofiarach i ocalałych, osłabia publiczne zrozumienie tej historii oraz podsyca współczesny antysemityzm i dezinformację.

⁴ <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture/rfcdc-volumes>

The PDF version
of this publication
is freely downloadable
at www.tolinstitute.org

This publication was developed with Assistance from the
Conference on Jewish Material Claims Against Germany
Supported by the German Federal Ministry of Finance.

